

ILK O'SPIRINLIK VA YOSHLIK DAVRIDA PSIXIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Xushmurodova Marhabo Sur'at qizi
Akberdiyeva Almira Akmal qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
gumanitar fanlar fakulteti
o'zbek tili adabiyot yo'nalishi
1-bosqich talabalari
akberdiyevaamira@gmail.com
xushmurodovamarhabo@gmail.com

Ozodqulov Olimjon Bahodir o'g'li

Ilmiy rahbar:

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Psixologiya kafedrası o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15591780>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-May 2025 yil
Ma'qullandi: 28-May 2025 yil
Nashr qilindi: 31-May 2025 yil

KEY WORDS

Ilk o'spirinlik, yoshlik davri, psixik rivojlanish, shaxsiy o'ziga xoslik, ijtimoiylashuv, emotsional holat, aqliy faoliyat, psixologik muammolar, ota-onalar, pedagoglar.

ABSTRACT

Mazkur maqolada ilk o'spirinlik va yoshlik davrida kuzatiladigan psixik rivojlanishning asosiy xususiyatlari yoritilgan. Unda bu davrda yoshlarning shaxsiy o'ziga xosligi, ijtimoiylashuvi, emotsional holati va aqliy faoliyatidagi o'zgarishlar tahlil qilinadi. Shuningdek, yoshga xos psixologik muammolar, ularni bartaraf etish yo'llari hamda ota-onalar va pedagoglarning bu jarayondagi roli haqida fikr yuritiladi. Maqola psixologiya sohasidagi mutaxassislar, o'qituvchilar va ota-onalar uchun foydali bo'lishi mumkin.

Inson shaxsining shakllanishida har bir yosh davri o'ziga xos o'rin tutadi. Ayniqsa, ilk o'spirinlik (10–14 yosh) va yoshlik (15–18 yosh) bosqichlari shaxsiy rivojlanishning eng muhim va murakkab davrlaridan hisoblanadi. Bu davrda psixik rivojlanish biologik yetilish, ijtimoiy-madaniy ta'sirlar, o'quv jarayoni va shaxsiy tajriba orqali shakllanadi. O'spirinlikda shaxsning o'zini anglash, ijtimoiy rollarni egallash, axloqiy qadriyatlarni o'zlashtirish kabi psixologik jarayonlar jadallashadi. Mazkur maqolada aynan shu yosh bosqichlaridagi psixik rivojlanishning asosiy yo'nalishlari va xususiyatlari tahlil qilinadi.

Bu taraqqiyot davrining konkret mazmuni birinchi navbatda ijtimoiy sharoitlar bilan belgilanadi. Yoshlarning jamiyatda tutgan o'rnini, ularning mavqei, ular egallaydigan bilimlarning xajmi va bir qator boshqa faktorlar ijtimoiy sharoitlarga bo'liqdir. Ilk o'spirinlik yoshidagi bolalar bu 14-15 yoshdan 17-18 yoshgacha bo'lgan akademik licey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilaridir. Bo'yni o'sishi o'spirin qizlarda 15-16 yoshgacha, o'qil bolalarda 17-18 yoshgacha davom etadi. Bu yoshda muskullar kuchi tez o'sadi. Masalan, 18 yoshli bola muskul kuchi 12 yoshli bolaga nisbatan 2 baravar ko'p bo'ladi. Jismoniy taraqqiyot, asosan, to'g'ri ovqatlanish rejimiga va jismoniy tarbiya bilan shuqullanishiga ko'p jihatdan bog'liq. Jinsiy taraqqiyot jihatdan bu yoshdagi ko'pchilik yigit va qizlar postpubertat (tugallanuvchi) davrda bo'ladilar. Bularning jismoniy rivojlanishi katta yoshdagi odamning jismoniy rivojlanishidan kam fark qiladi. Bo'yni va organizmning notekis o'sishi va rivojlanish davri

tugallanadi, qamda jismoniy rivojlanishning nisbatan birmuncha tekis davri boshlanadi. O'spirinlik yoshida jismoniy sifatlar (bo'y, oqirlik) nisbatan barqaror darajaga etgan bo'ladi.

Shuningdek, muskul kuchi va ishchanlik qobiliyati sezilarli darajada ortadi. Ko'krak qafasining xajmi kengayadi, skelet, naychasimon suyaklar qattiqlashadi, to'qimalar va a'zolarining shakllanishi va funksional taragqqiyoti tugallanadi. Odatda bu yoshda yurak va qon tomirlarning rivojlanishida o'smirlarga xos bo'lgan notekislik endi tekislashadi, qon bosimi baravarlashadi, ichki sekresiya bezlari bir me'yorda ishlay boshlaydi. Nerv sistemasining va xususan, miya rivojlanishidagi o'zgarishlar ma'lum bo'lib qoladi. Lekin, bu o'zgarishlar miya massasining ortishi hisobiga emas, balki miyaning ichki xujayralari tuzilishining murakkablashuvi hisobiga ro'y beradi. Bosh miya po'stining qismlarida assosiativ to'qimalarning miqdori ko'payadi. Natijada o'qish va mehnat jarayonida katta (yarim sharlar) qatlamining analitik-sintetik faoliyati murakkablashadi.

Ilk o'spirinlik davrini ikkinchi o'tish davri deb hisoblash mumkin. Agar birinchi o'tish davri ko'proq bolalikka yaqin bo'lsa, ikkinchi o'tish davrida bo'lgan o'spirin ko'proq yoshlik davriga yaqindir va shu jihatidan o'rganiladi qamda tadqiq etiladi. Ilk o'spirinlik davri, asosan, unda mustaqil hayotning boshlanishi (o'rta maktabni tamomlab, lisey, kollejlarga kirishi) bilan xarakterlanadi. hayotdagi bu o'zgarishlar ilk o'spirinning shaxsiga, o'z-o'zini anglashiga ta'sir ko'rsatadi. O'smirlardan farqli o'laroq ilk o'spirinlar katta hayotni tasavvur etmaydilar, balki unda ishtirok etadilar. Ilk o'spirinlarning mustaqilligi ortishi bilan kattalarning unga munosabatlari ham o'zgaradi.

Kattalar o'smirlarga ko'proq bola deb qarasarlar, ilk o'spirin yoshdagilarga katta odamdek munosabatda bo'ladilar. Ilk o'spirinlar hayotda o'z o'rnini topishga nisbatan intilishi anglangan holatda bo'ladi. U o'z hayotiy rejalarini amalga oshirish uchun harakat qila boshlaydi va ma'lum bir kasbni egallay boshlaydi yoki shu soha bo'yicha akademik liseylarda o'qishini davom ettiradi. O'spirinlar tanlagan sohalari yoki kasblarida juda katta yangiliklar, kashfiyotlar qilgilar keladi, lekin asta-sekinlik bilan yangilik va kashfiyotlar qilish uchun ularda bilim va tajriba etishmayotganligini, buning uchun ko'prok o'qish va o'rganishlari kerakligini anglay boshlaydilar. Hayot faoliyati kengaygan sari, o'spirinlarda ijtimoiy rollar kengligi faqat miqdor tomondangina kengayib qolmay, balki sifat tomonidan ham o'zgarib boradi. Masalan: 16 yoshda pasport oladi; 18 yoshidan faol saylash xuquqiga va oila qurish imkoniyatiga ega bo'ladi. O'spirin jinoiy ishlar uchun javobgar bo'ladi. Ba'zi o'spirinlar bu yoshdan boshlab ishlay boshlaydilar. Kasb tanlash xag'ida o'ylay boshlaydilar. Lekin, shunga qaramay o'spirinlarda kattalarga qaramlik xususiyatlari saqlanib qoladi.

O'spirinlar (16-18 yoshlar) o'zlarining psixologik xususiyatlari bilan boshqa yosh davrdagi bolalardan keskin farq qiladilar. Jismoniy qamda ag'liy jiqatdan voyaga etgan, kamolotga erishgan, dunyoqarashi, o'z-o'zini boshqarishi kabi etuk insoniy xususiyatlari tarkib topgan bo'ladi. Ular vazmin, mulohazali bo'ladilar, katta yoshdagilarga hurmat-ehtirom bilan qaraydilar. Ular uzoqni ko'zlaydigan, kelajak uchun qayquradigan, ota-onalarining yaqin yordamchisiga aylanadilar. O'quv faoliyati o'spirinning asosiy faoliyati bo'lib qolaveradi, o'qishga nisbatan o'smirlik yoshiga qaraganda o'spirinlikda bir muncha yuqoriroq bo'ladi. Mustaqil hayotga tayyorgarligini o'z-o'zini anglashi bilan boqliq motivlar bu davrda etakchi o'rinni egallaydi. Motivlar tizimida jamiyatning to'lag'onli a'zosi bo'lishga intilish, insonlarga naf keltirish kabi ijtimoiy motivlar ustunlik qiladi. Bu davrda o'spirinlarning kelgusi hayoti va tanlayotgan kasbiy rejalariga ko'ra fanlarga nisbatan qiziqishlari o'zgaradi. O'spirinning

fanlarga hamda shu fan o'qituvchilariga nisbatan munosabati o'zgaradi. O'spirinlik davrida o'zi ko'zlagan maqsadlariga erishishga asoslangan motivlar birinchi o'ringa ko'tariladi. O'smirlar o'zlarining o'qishga bo'lgan munosabatlari va ularning o'qish-o'rganishga undovchi sabablarni yaxshi anglaydilar.

O'spirinlik yoshida boshdan kechiriladigan his-tuyg'ularning boyligi, xilma-xilligi bilan, hayotning turli tomonlariga emosional munosabatda bo'lishi bilan ajralib turadi. Axloqiy va ijtimoiy, siyosiy qislarning rivojlanishi ayniqsa xarakterlidir. Ular odatda muayyan axloqiy talablar bilan o'zaro to'qri munosabatda bo'ladilar. Boshdan kechirgan qis-tuyqularni anglab etish mag'orati qam rivojlanadi. O'spirinlik yoshida o'quvchilarda o'rtoklik qissining rivoj topishi xarakterlidir. Rossiya psixologlari I.V.Straxov bilan A.L.Shnirman tadqiqotlarining ko'rsatishicha, o'spirinlik yoshidagi do'stlik, o'smirlik yoshidagi do'stlikdan ba'zi bir xususiyatlari bilan farq qiladi.

Xulosa

Ilk o'spirinlik va yoshlik davri – shaxsiy rivojlanishning keskin o'zgarishlarga boy, murakkab, ammo muhim bosqichidir. Bu bosqichda shaxsning psixik rivojlanishi biologik, ijtimoiy va madaniy omillar ta'sirida kechadi. Mazkur jarayonni chuqur tushunish, yoshlarning ichki dunyosiga e'tibor qaratish, ularni to'g'ri yo'naltirish nafaqat psixologlar va pedagoglar, balki ota-onalarning ham muhim vazifasidir. Psixik rivojlanish jarayoniga ongli, tizimli yondashuv yosh avlodning sog'lom, ijtimoiy faol va barqaror shaxs sifatida shakllanishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Piaget, J. (1972). Psychology and Pedagogy. Penguin Books.
2. Erikson, E. H. (1968). Identity: Youth and Crisis. W. W. Norton & Company.
3. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
4. Yusupov, M. (2019). Bola psixologiyasi. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
5. Karimova, Z. (2021). O'spirinlar psixologiyasi: amaliy yondashuvlar. Toshkent: Ilm Ziyo nashriyoti.
6. Santrock, J. W. (2016). Adolescence (16th ed.). McGraw-Hill Education.